

Gian Luca Gregori: *Brescia romana. Ricerche di prosopografia e storia sociale. II. Analisi dei documenti.* Vetera 13. Edizioni Quasar. Roma 1999. 475 str., 4 tab., 40 ilustracij.

Drugi del monumentalne monografije G. L. Gregorija, ki se je več let posvečal študiju rimskih napisov antične Briksije (Brixia = Brescia), je podnaslovljen "Raziskave s področja prozopografije in socialne zgodovine". Te raziskave izhajajo predvsem iz epigrafskega gradiva, kajti v Briksiji se je ohranilo izjemno veliko rimskih napisov. Avtor je dodatno upošteval še maloštevilne lite-rarne in druge vire ter epigrafsko in drugo gradivo iz sosednjih mest, predvsem iz 10. regije, v katero Briksija sodi, ter sosednje 11., v kateri so se mesta v marsičem podobno razvijala, tako da bi bila slika mesta v antiki čim bolj popolna. Briksija ima dolgo zgodovino, ki sega od naselbine keltskih Cenomanov do prihoda Langobardov. Le-ti so mesto zasedli in preuredili, zadnji napis je datiran v leto 571 in nekako predstavlja konec antičnega mesta. To je doseglo največji razcvet v rimski dobi, predvsem od avgustej-skega obdobja (ko je Briksija postala rimska kolonija) do 3. stole-tja, ki ga je zaznamovala prva večja ekonomska kriza. Mesto je v tem času po vsej verjetnosti štel od 25.000 do 50.000 prebivalcev.

G. se je zavedal nevarnosti, da bi utegnil premalo upoštevati fragmentarno naravo epigrafskega gradiva, kar bi lahko popačilo zgodovino mesta. Snov je razdelil na štiri velike dele, ki so razdeljeni na številna krajša poglavja; sledijo še zaključni povzetek, dodatek, v katerem objavlja vrsto manjših popravkov k napisom iz predhodnih publikacij, posebej njegove prve knjige (*Brescia I*, izšla v seriji *Vetera*, št. 7), dalje bibliografija ter analitični indeksi, ki so razdeljeni na moderne avtorje, literarne in juridične vire, seznam napisov ter na osebe, kraje in pomembnejše pojme. Sledi še trinajst tabel s fotografijami napisov.

Prvi del je G. posvetil analizi prebivalstva. Analiziral je avtohtono prebivalstvo in ugotovil, da je bila ta komponenta v strukturi prebivalstva razmeroma močna. Dolgo v rimsko dobo je še mogoče zaslediti meščane peregrinega statusa, torej brez rimskega državljanstva, kar bi utegnilo pomeniti, da so vsaj nekateri prišli z območij, ki so bila Briksiji kot najbližjemu upravnemu središču administrativno priključena (*adtributio*). Na napisih sicer prevladujejo rimski državljani, nekateri nosijo redka gentilna imena, od katerih so nekatera nedvomno domačega keltskega izvora, npr. *Congonnetius*, *Craexius*, *Dugius*, *Medenasius*, *Ofatorius*, *Sentrinius*, *Vinillius* in drugi. Zanimivo je, da tudi bogovi, ki so jih častili, kažejo na močen predrimski substrat. Najbolj čaščen je bil Merkurij, ki je zasenčil celo Jupitrov kult. Kaže, da se je v njem zrcalil keltski Teutates, iznajditelj umetnih obrti, vodnik po cestah in popotovanjih, zaščitnik zaslužka in trgovine (Cezar, *Bell. Gall.* 6.17). Poleg Minerve, ki ni bila vedno klasična rimska boginja, je dokumentiran tudi kult Iunones/Matronae, Fatae/Fati ter boga Dis Pater, ki so ga Kelti smatrali za božanskega začetnika svojega rodu. Častili so tudi lokalnega Bergima in vrsto drugih, tako grško-rimskih kot tudi orientálnih božanstev.

G. je prebivalstvo analiziral tudi glede na socialno strukturo. Dokumentirani so vsi socialno sloji, od senatorjev in rimskih vitezov (*ordo equester*), do mestne aristokracije, bogatih osvobodencev, peregrinov in sužnjev. Zanimivo je, da je bila, kot kaže, briksijska družba precej konzervativna, prehajanje med sloji je bilo minimalno, medtem ko je bila v drugih mestih ta socialna dinamika mnogo izrazitejša. Posebej to velja za vstop sinov osvobodencev v mestni svet in možnost opravljanja najvišjih mestnih funkcij. Javno dobrodelništvo (*evergetizem*), ki je tako značilno za večino mest v imperiju, v Briksiji ni bilo tako izrazito, kot bi to glede na obseg ohranjenega epigrafskega gradiva pričakovali.

Mesto se je razvijalo brez travmatičnih posegov v njegov naravni razvoj kot so bile npr. naselitve večjega števila veteranov v poznorepublikanskem in avgustej-skem obdobju, tako pogoste v drugih italjskih mestih. Njegova zgodovina je razmeroma brezbarvna, napisi pa vendarle vsaj malo osvetlujejo usode zelo številnih posameznikov, ki so nedvomno zanimive, saj so bili med njimi tudi prijatelji cesarja Avgusta, npr. družina rimskega viteza Vibija Viska, katerega dva sinova je cesar sprejel med senatorje.

Knjiga je minuciozna analiza rimskih napisov, ki nam ob pomoči drugih arheoloških virov omogočajo vsaj delno rekonstrukcijo življenja prebivalstva v enem od pomembnih severnoitalskih mest.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Giuseppe Camodeca: *Tabulae Pompeianae Sulpiciorum. Edizione critica dell'archivio puteolano dei Sulpicii.* Vetera 12 (2 dela). Edizioni Quasar. Roma 1999. 688 str., 1 tab., 468 ilustracij.

Aprila 1959 so pri izgradnji avtoceste Pompei-Salerno v kraju Murecine, 600 m južno od tako imenovanih "Stabianskih vrat" slučajno odkrili rimsko zgradbo, verjetno primestno vilo družine Sulpicijev oz. sedež nekega kolegija. Izkopavanja so pokazala, da so hišo obnavljali. V srednjem trikliniju te zgradbe je bila najdena pletena košara z dvema ročajema, v kateri so bile shranjene povoščene lesene tablice, potopljene v šoto in zato odlično ohranjene. Žal so kmalu zaradi pomankljive konservacije in napačnih postopkov v veliki meri propadle, vosek se je odluščil, velik del besedila je postal nečitljiv, žal pa zaradi nepazljivosti tudi niso bile vse takoj fotografirane, nekatere pa pomotoma sploh niso bile dokumentirane. Tudi prva objava je izredno pomankljiva, saj vrsta besedil sploh ni bila objavljena, nekaj objav je napačnih, veliko pa se jih podvaja, ker prva izdajatelj žal vseh tablic nista pravilno identificirala, s fotografij pa ni bilo razpoznavno, da gre večkrat za iste tablice. Vsega skupaj je dejansko 127 dokumentov (in ne 148), ki vsebujejo 232 strani (veliko jih je le deloma in slabo čitljivih), kar ustreza 173 tablicam, od katerih je 72 enojnih, 66 dvojnih in 35 trojnih, vseh tablic skupaj pa je bilo ok. 350. Od odkritja do pričujoče objave se je njihovo stanje tako poslabšalo, da je dejansko le 20% od 127 dokumentov ohranjenih v celoti (16 diptihov in 9 triptihov). To je bil arhiv Sulpicijev, ki je bil očitno namenjen iz Puteolov v Pompeje. Žal je mogoče identificirati le majhen del te dokumentacije.

Na 78 dokumentih je ohranjen datum po konzulih; datumi sežejo od 18. marca leta 26 do februarja l. 61, največ pa jih je iz let 35-55. Kraj, kjer so se izdajali, je vedno *colonia Iulia Augusta Puteoli*, razen treh, ki so bili izdani v Kapui in enega v Volturnu. Osebe, ki v njih nastopajo, so razen v 15 primerih vedno eden od treh Gajev Sulpicijev: Favst, njegov osvobojenec Cinam ter v poznejših dokumentih Onir. Faust se ne pojavi več po 6. maju 52, najpogosteje v dokumentih nastopa njegov osvobojenec Cinam, ki se prvič pojavi 20. marca 42, zadnjikrat 9. marca 56, medtem ko se Onir pojavi pozno in le nekajkrat. Družina Gajev Sulpicijev je v Puteolih dokumentirana tudi na nagrobniku (*Eph. Ep.* VIII 451); po vsej verjetnosti gre za potomce osvobodencev patricijske hiše Sulpicijev Galb (iz katere je izšel cesar Galba), ki pa so delovali na področju bančništva (*argentarii*) in trgovine popolnoma samostojno. Bančne transakcije, ki so v njihovih dokumentih zabeležene, kažejo, da gre za denarne vsote in drugo imovino, ki so precej presegale imetje in posle pompejanskega bankirja Lucija Cecilija Jukunda.

Cinam je bil osvobojenec in oskrbnik imetja (*procurator*) svojega patrona Favsta, kar kaže na njegov visok in samostojen položaj pri bančnih poslih. Bankirji, ki so epigrafsko dokumentirani, so bili večinoma osvobodenci oz. osvobodenskega porekla. Premoženje Sulpicijev je bilo veliko, v dvajsetih letih njihove aktivnosti je znašalo vsaj 1.280.000 sestercijev, zelo verjetno pa je bilo precej večje. V kakšni meri so bile njihove aktivnosti investicijskega, ekonomskega oz. trgovskega značaja, je težko opredeliti, kot garancija se omenjajo živila, srebrno posodje in podobno dragoceno blago, kot tudi sužnji.

Med osebami, udeleženi pri bančnih poslih Sulpicijev, ki se omenjajo na tablicah, prevladujejo družinska imena (gentiliciji) *Iulii*, dalje *Marcii*, *Castricii*, *Marii*, *Pollii*, *Nummii*, *Anni*, *Stlaccii* in *Sulpicii*. Tablice so bile iz smrekovega lesa, zaradi hitrega izsušenja so se deformirale; nekateri zapisi nosijo žige, po velikosti se tablice precej razlikujejo, pa tudi vsebinsko in jezikovno, saj so nekatere napisane v vulgarni latinščini, čeprav je večina zapisana v pravil-

nem latinskem jeziku, mestoma pod lokalnim vplivom oskijsčine oz. grščine.

Glavni del prve knjige so kritično objavljeni zapisi na tablicah; ta del je razdeljen na 22 poglavij, v drugi knjigi pa so objavljene fotografije. V prvem poglavju so objavljeni zapisi o poroštvo (*vadimonia*), garantno pismo, da se bo obtoženec dejansko pojavil pred sodnikom ali magistratom s sodno oblastjo na določen dan; to so bile neke vrste pogodbe med morebitnim obtožencem in tožnikom, ki jih je 21. Sledijo krajša poglavja, v katerih so objavljene vsebine tablic manjšega števila z različno pravno-bančno vsebino, ki se podobno nanaša predvsem na poročstva in različne garancije, od nakupov z dvojno garancijo do raznih javnih prodaj ter posojil in z njimi povezanih pogojev.

Sledijo podrobno razčlenjeni indeksi, ki omogočajo enostavno in pregledno uporabo bogate vsebine te izredno zanimive in pomembne publikacije, pomembne posebej za vse tiste, ki se ukvarjajo z ekonomsko zgodovino.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica. Nuova serie 17. Edizioni Quasar. Roma 1999. 205 str., številne fotografije med besedilom.

V 17. zvezku *Suppl. It.* so objavljeni napisi dveh antičnih mest in njunih agrov iz 9. italške regije Ligurije: Forum Fulvi-Valentia in Alba Pompeia. Nove napise iz prvega mesta sta objavila Giovanni Mennella in Emanuela Zanda, iz drugega Silvia Giorcelli Bersani. V drugem delu so objavljeni napisi iz Ferrare in njenega teritorija, torej iz 10. italške regije Venecije in Histrije; avtorica tega dela je Daniela Pupillo. Tudi ta zvezek po vzoru zdaj že številnih predhodnih ne prinaša zgolj novih rimskih napisov, temveč tudi revizijo že objavljenih, poleg izčrpne bibliografije ter zgodovinskega uvoda in arheološke podobe obravnavanega prostora.

Območja, ki so obravnavana v pričujočem zvezku, so zanimiva tudi topografsko, kajti pri Pliniju omenjeni *Forum Fulvi quod Valentium* (3.5.49) ni natančno lociran. Ubikacija v kraj Valenza Po, ki arheološko ni tako bogat, je vprašljiva, verjetnejša je Villa del Foro, nekaj km oddaljena od Alessandrije, kjer so arheološke najdbe in naselbina izpričane že od 2. stoletja pr. Kr. dalje. Forum je bil sprva nedvomno administrativno odvisen od bližnje Dertone, od srede 1. stoletja po Kr. pa je verjetno dobil status municipija.

Tudi Alba Pompeia, današnja Alba, je zrasla na predhodni naselbini, sledi poselitve tega kraja pa segajo v neolitik. Romanizacija se je začela po letu 123 pr. Kr., ko je Mark Fulvij Flak premagal Ligure in Saluvije, nov zagon pa je mesto dobilo z zakonom Pompeja Strabona, ki je leta 89 pr. Kr. mestom v Transpadani in zavezniškim mestom Cispadane podelil latinsko pravo (pravica do trgovine in porok ter polno državljanstvo za visoke municipalne uradnike). Zanimiv je posvetilni napis neznanemu božanstvu, ki ga je dal postaviti Publij Levij Klemens, vojak 15. Apolonove legije, katere veterani so se naselili tudi v Emoni.

Ferrara je nastala pozno, razvila se je iz bizantinske trdnjave. V tem supplementnem zvezku so zbrani napisi, ki so bili najdeni v samem mestu, pa tudi vsi iz daljne in bližnje okolice. Med novimi rimskimi napisi naj posebej omenimo posvetilo Larom, počastilni napis za Karakalo, ki ga je dal postaviti mestni svet (*ordo decurionum*) in mestno prebivalstvo (*plebs urbana*), dalje vrsto napisov visokih mestnih uradnikov (edili, kvestorji, duumviri) ter vojaške napise, ki dokazujejo, da so se po končani vojaški službi nekateri veterani naselili v teh mestecih. Iz Foruma Fulvi (Valentia) so med drugimi pomembni napisi vojakov kohorte 1. Flavije, 9. legije Hispanie in 3. legije, verjetno Avguste, ter nagrobnik svečenika vladarskega kulta. Nič manj ni zanimiv napis oskrbnika (*curator*) kolegija fabrov in centonarjev (danes bi rekli: gasilskega društva) iz Mediolana (Milana). Z območja Ferrare so posebej omembe vredni novi napisi sužnjem in osvobožencev vladarske hiše (*familia Caesaris*), ki dokazujejo, da so imeli vladarji na tem teritoriju

obsežne posesti, tako pašnike kot tovarne opeke, vinograde, ribogojnice in farme drobnice. Za nas zanimiva je tudi vojaška diploma, izdana za mornarja ravske mornarice Lucija Benija Bevze, sina Like (*L. Bennius Beuza, Liccae f.*), po rodu iz Dalmacije.

Novih napisov iz teh dveh območij je veliko, ponekod jih je bilo najdenih bistveno več od tistih, ki so bili objavljeni v monumentalnem *Corpus inscriptionum Latinarum*. Žal pa za ustrezno čuvanje do danes ni najbolje poskrbljeno, revizija je celo pokazala, da je velik del doslej znanih napisov izgubljen. Tako lahko le zaključimo, da so knjige z objavami napisov po modernih standardih, torej s čim bolj natančnimi najdiščnimi podatki, dobro fotografijo in natančnim opisom ter informativnim komentarjem izredno velikega pomena za preučevanje najrazličnejših vidikov antične zgodovine, saj ostanejo, če se kamni izgubijo, edini dokument za nadaljne študije.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Ivana Pleinerová: *Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny.* Archeologický ústav AV ČR Praha, Okresní muzeum Louny, Praha-Louny 2000. ISBN 80-861248-18-5. 300 str., 115 slik, 32 tabel, 4 priloge.

Objave celotnih staroslovanskih naselbin še vedno lahko preštevamo na prste. Ne samo, da jih je bilo malo tako izkopanih, še manj je objavljenih. Zato je še toliko bolj razveseljav nedavni izid knjige Ivane Pleinerové s praškega arheološkega inštituta, v kateri objavlja svojo raziskavo staroslovanskih naselbin v Březnu pri Lounih. Uporaba računalnikov že kaže svoje dobre plati. Avtoričin katalog je poenoten, kratek in jednat. Samo še vprašanje časa je, kdaj bomo kataloške dele objav predstavljali strokovni javnosti zgolj v digitalni obliki.

Najdišče Březno leži severozahodno od Prage ob reki Ohře. Raziskano je bilo v dolžini 550 m in širini 150 m. Sestavljajo ga sledi bivanja različnih dob: mlajše kamene dobe, bronaste dobe, preseljevanja ljudstev in staroslovanske dobe. Čeprav avtorica obravnava v obravnavani knjigi samo zadnjo, se ne izogne vprašanju morebitnega stika Slovanov s staroselci. Njen odgovor je nikalen, ker stika ne more dokazati niti z drobnim gradivom niti z razporeditvijo stavb. Dopušča pa možnost, da je bila časovna razlika med poselitvijo enih in drugih le majhna.

V katalogu ločeno predstavlja jame različnih oblik in namena ter bolj ali manj vkopane hiše, ki jih je kar 42. Hkrati s temi nepremičnimi najdbami prikaže tudi premično gradivo v okviru vsakokratnega skupka.

Sledi interpretativni del, v katerem najprej skuša časovno uokviriti najdbe. Vse, ki bi pričakovali čarobno rešitev kronoloških problemov zgodnjerednjeveške arheologije Slovanov, bo ta del razočaral. Realistom pa predstavlja odlično izhodišče nadaljnjih raziskav. Med neglinenimi izdelki ni predmetov, ki bi pripomogli k ožji časovni opredelitvi. Tako je avtorici preostala zgolj lončenina z vso problematičnostjo datiranja. Res je, da vse dosedanje raziskave kažejo, da je v času od 5./6. st. do 10. st. opazen proces sprememb lončenine, ki so jo uporabljali Slovani. Sprva preproste neokrašene posode s komajda izvihanimi ustji, izdelane na mirujoči podlagi, so sčasoma dobile okras, bolj izvihana in razčlenjena ustja, postavili so jih na počasno lončarsko kolo in na njem dodelovali. S temi kriteriji je avtorica razdelila gradivo na tri časovne skupine, ki naj bi v grobem obsegale obdobje od konca 6. do konca 9. st. z morebitnimi vmesnimi prekinitvami. Izrečno pa poudarja, da gre predvsem za relativno časovno sosledje, medtem ko je absolutna datacija povsena začasna in bolj intuitivna kot pa kaj drugega. Kako upravičena je njena zadržanost, pokaže z nadaljnjimi kontrolnimi analizami. Že sama razporeditev lončenine treh časovnih skupin po posameznih hišah je večkrat v nasprotju s pričakovani: meša se namreč "mlajša" s "starejšo", okrašena z neokrašeno, preprosta ustja z razčlenjenimi. Del tega mešanja gre morda res na rovaš starejših in mlajših prekopov ter vkopov, a pomemben del ostaja nepojasnen. Najznačilnejši